

בכל אופן, הנוהג (יש אומרים "הרגל") של מקלחת יומית שייך לארץ-ישראל - שנים לפני שהאמריקאים גילו את ה-daily shower שלהם. מספרים, שכשחילי הבריגאדה, במלחמת העולם השנייה, הקימו להם מקלחות שדה עם מים חמים, הם גרמו ע"י כך למשבר זהות עמוק בצבא הבריטי כולו.

לא היה קיים ביוב מרכזי בעיר. בחצר של כל בית נמצא בור רקב גדול, אותו היה צריך להריק לעתים מזומנות, בעזרת קבלן, שהפעיל משאבת קיטור ניידת, ששאבה מן הבור אל עגלת טנק, ותומה לצמד סוסים. הייתה קיימת מעין מערכת ניקוז לכבישים ולמדרכות בעיר, שקלטה מים שלא היו מי שופכין (מהמכבסה למשל). חימום החנות וחדרי השינה בדירה היה באמצעות מערכת הסקה מרכזית. הבוילר עמד באחד המרתפים והוסק בקוקס (Koks - פחם שהופק ממנו הגז). חדרי המגורים חוממו ע"י תנורי קרמיקה שונים, שהוסקו באמצעות Briketts, פחם חום כבוש, שנכרה בסביבה. לתנור בחדר הקטן היה תא לחימום מאכלים וטיגון תפוחי עץ. לתנור בסלון סונף גם ספסל שהתחמם ביחד עם התנור. התנורים כובו בלילה והודלקו מחדש כל בוקר. ההסקה המרכזית אמנם לא כבתה בלילה, אך אנחנו סגרנו את הרדיאטור בחדר השינה בלילה ופתחנו קצת את החלון. ההסקה המרכזית - הייתה באמצעות מים חמים ולא קיטור - שמיבש מאוד את האוויר, לכן העדיפו בחדרי המגורים את תנורי הקרמיקה. כל התנורים היו קשורים לארובות; מפעם לפעם הופיע מנקה הארובות (אחרי הודעה מוקדמת), שחור כמו בספרי הילדים ועלה אל עליית הגג. משם טיפס החוצה ועל הארובה, ובעזרת מטאטא ברזל קשור לחבל ומשקולת עשה את מלאכתו. ברור שמיקום התנורים בחדרי המגורים נקבע ע"י תכנון הארובות בגג.

בהיותנו קטנים הסתובבנו בחנות, אבל מגיל עשר ואילך התחלנו לעתים, לקחת חלק בעבודה בימי העומס. היו אלה בעיקר ארבעת ימי ה-Advent, ארבעת ימי א' לפני חג המולד, והימים שלפני חג הפסחא וחג השבועות הנוצרי, ה-Pfingsten. עזרנו בעיקר לזבנים, להביא סחורה לקופה ולמסור את החשבונית ללקוח שבינתיים עבר למחלקה אחרת. הבעיה בשבילי הייתה תמיד לזכור את פרצופו של הלקוח, אותו ראיתי רק לפני דקה, ולזהותו בין ההמון. לי כולם היו זומים כביצה אחת למשניה. עד היום זה קורה לי, ולא רק אצל אנשים, גם עם רחובות ומכוניות.

לקראת חג המולד נפתחה (או הורחבה) מחלקה נוספת: צעצועים. פונה מקום בקומה השנייה מול שמלות וחצאיות הוכנה מחלקת צעצועים גדולה, לפי מתכונת הימים ההם, עם רכבת חשמלית, שטסה בין בקעות ובין הרים. גרמפון שלנו הועבר לקומה ותפקידנו היה לדאוג למוסיקת רקע. היה זה רק גרמפון מכני, ללא מערכת רמקולים, אך לפעמים הכביד הרעש על העובדות, והן ביקשו הפסקה גם אם עידן הדציבלים היה עוד מאיתנו והלאה. אין מחלקת צעצועים בלי תערוכות צעצועים, והקהל המיועד ציפה כל יום בקוצר רוח לשעה בה נפתחה המחלקה לילדים. הילדים הסתובבו שעה ארוכה בין הצעצועים על מנת לבלבל אחר כך להוריהם את המוח, מה הם רוצים שיקנו להם - וזאת בדיוק הייתה מטרת התערוכה. העבודה התנהלה בחגים ושבחות ללא הפסק, עד כדי כך, שלעתים היה צריך לנעול את הדלתות לפני גלי הקונים הגועשים. לעת לילה כולם היו תשושים, בעלים כעובדים.

למכור, זה מקצוע שצריך להתמחות בו; אני עצמי אף פעם לא השתלמתי בזה. אמנם, בשעת דוחק רוב האנשים קונים מהר יותר מהר. אך כרגיל, קונה היוזע מה הוא רוצה לא נכנע לתעלולי שכנוע של זבן זריז ופשוט הולך לדרכו לחפש את מזלו במקום אחר - לתסכולו העמוק של הזבן. גרוע יותר, אם האיש אינו יודע מה הוא רוצה; במקרה זה הכישלון מובטח מראש. בימים כאלה יכולנו לשמוע מפי העובדים ציזביטים רבים ומשונים על התנהגות לקוחות, כשלא פעם, הזבן יצא כגיבור מההרפתקה; וכן סיפורים על שיטות מכירה מפוקפקות למדי: כיצד מוכר משלשל מטבע לכיסה של חליפה שהיה רוצה להיפטר ממנה, אף כי לא התאימה ללקוח. הלז מכניס את ידו לכיס, בעת מדידת המקטורן, מרגיש במטבע וחושב מי יודע איזה אוצר גילה ומחליט לקנות את החליפה. או אודות אותה אישה שמחפשת דגם פריזאי בין הכובעים ב-3.95 מרק. כל זה קלטנו עם פה פעור כתורה מסיני. האם היה יכול להיות מגרש משחקים יותר מגוון ומרחיב אופקים?

במיוחד גאים היינו אם נשלחנו להכניס את פדיון היום הקודם לבנק הדואר. הורי מעולם לא החזיקו חשבון בבנק. הקופה היומית השוטפת סיפקה מזומנים. נחוץ היה רק סידור לתשלומים שוטפים, בעיקר לספקים. זה נעשה באמצעות בנק הדואר. כל המסחר בגרמניה עבד באמצעות בנק הדואר, עניין זול ומהיר. הורי לא ידעו מה זאת